

OSVRT NA UREDNIČKO-AUTORSKU KNJIGU DR. SC. MARUŠKE VIDOVIČ – "ANTHROPOLOGY AND PUBLIC HEALTH"

Dubravka Havaš Auguštin

Institut za antropologiju, Zagreb, Hrvatska

Uredničko-autorska knjiga doktorice znanosti i antropologinje Maruške Vidovič pod naslovom "Anthropology and Public Health" (Antropologija i javno zdravlje) izdana je 2016. godine od strane Nacionalnog instituta za javno zdravlje iz Ljubljane, Slovenija. Ova knjiga objedinjuje saznanja iz mnogih područja suvremene antropologije te propituje njezinu ulogu u različitim područjima javnoga zdravlja. U knjizi je dan detaljan pregled povijesnih zbivanja u razvoju medicinske antropologije i epidemiologije te u konačnici njihove neraskidive povezanosti. Uloga antropologije u modernim javnozdravstvenim i društveno odgovornim djelovanjima je nezamjenjiva, a takva je zbog dugogodišnjeg plodnog djelovanja i rada pojedinih izuzetno značajnih antropologa koji su imali znanja, vizije i hrabrosti iskoračiti iz općeprihvaćenih i uvriježenih okvira djelovanja antropologije. Uloga antropologije u javnome zdravlju predstavljena je u brojnim temama ove uredničke knjige, od razmatranja socioekonomskih i zdravstvenih problema različitih društvenih zajednica, preko tematike istraživanja rasta i razvoj djece i adolescenata, pa sve do proučavanja populacija odrasle dobi te s time povezanog neminovnog procesa starenja, razvoja kroničnih bolesti i sve veće prevalencije debljine. Povezanost starenja s pojavom bolesti ipak nije linearan proces, već ovisi o brojnim čimbenicima na koje se može i mora utjecati, gdje antropologija i javno zdravlje imaju izuzetno značajnu ulogu. Posljednji je dio knjige posvećen biološkim i genetičkim istraživanjima nasljednih svojstava u populacijama kao i istraživanjima genetičke povijesti i otvorenih kao i genetički zatvorenih, malih populacija, koje pružaju uvid u brojne povijesne, demografske i evucijske promjene koje su ih oblikovale kroz dugi niz godina.

Skupina eminentnih znanstvenika, primarno antropologa, no istovremeno i medicinskih djelatnika, genetičara, biologa, društvenih antropologa i drugih znanstvenika, dala je u ovoj knjizi svoj doprinos u predavljanju, ali i iznalaženju rješenja za različite javnozdravstvene probleme. Izuzetno važnu ulogu u tom procesu imala je urednica knjige, doktorica znanosti Maruška Vidovič, poznata slovenska antropologinja zaposlena na Nacionalnom institutu za javno zdravlje u Ljubljani. Ona je uspjela je udružiti znanja i kompetencije ovih izuzetno značajnih, ali ujedno vrlo različitih stručnjaka iz brojnih znanstvenih područja, te njihova istraživanja uspješno objediniti u ovoj knjizi. Istovremeno, to je ujedno i najveći doprinos ovoga izdanja, holistički pristup pitanju javnoga zdravlja kroz 20 različitih tema, odnosno poglavlja ove knjige, koja na temelju antropološkog pristupa, metoda, zajedničkih spoznaja i saznanja pridonose razumijevanju, davanju smjernica, ali i konkretnom djelovanju javnoga zdravlja s ciljem promicanja i očuvanja zdravlja pojedinaca i populacija u cijelosti.

Uvodno poglavlje ove knjige napisao je akademik Pavao Rudan, začetnik i utemeljitelj hrvatske i europske antropologije, osnivač Instituta za antropologiju u Zagrebu te dugogodišnji profesor antropologije na brojnim dodiplomskim i poslijediplomskim studijima. Akademik Rudan daje opširan i detaljan uvid u povijesni razvoj antropoloških znanosti u Hrvatskoj i šire, kao i teorijskih okvira u kojima medicinska antropologija i epidemiologija u neraskidivoj povezanosti doprinose biomedicinskim i drugim znanostima, koristeći različite metode istraživanja u razumijevanju dinamičnog biološkog i kulturološkog okruženja populacija. Zajednička, međusobno prožimajuća uloga medicinske antropologije i epidemiologije u doprinosu javnome zdravlju je nezamjenjiva, budući da dijele primarni i najvažniji cilj svojeg djelovanja, a to je održavanje i očuvanje zdravlja ljudskih populacija.

U drugom poglavlju profesorica Anita Sujoldžić daje opširan pregled holističkog antropološkog pristupa u istraživanju zdravlja adolescenata koje je pod snažnim utjecajem okolišnih i sociokulturnih čimbenika na brojnim razinama, od osobne pa sve do društvene, odnosno, nacionalne. Razdoblje adolescencije od posebnog je značaja jer se smatra fazom biološkog i psihološkog sazrijevanja te prijelaza iz djetinjstva u odraslu dob. U svojem se radu profesorica Sujoldžić posebno osvrnula na istraživanje migracije i izbjeglištva za vrijeme ratnih zbivanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini na početku 90.-ih godina prošlog stoljeća, s njihovim štetnim posljedicama za psihološko zdravlje i dobrobit adolescenta. Njena istraživanja značajno podižu svijest o potrebi za razvojem specifičnih smjernica za promicanje zdravlja u adolescentskoj dobi, kako bi se u što većoj mjeri izbjegla zdravstveno kompromitirajuća ponašanja koja su u ovom razvojnem razdoblju nerijetko učestala. Poglavlje 3 osvrće se na povezanost antropologije i javnog zdravlja, što je i tema cjelokupne publikacije. Znanstvenice Linda Whiteford i Cecilia Vindrola Padros daju pregled svjetske literature na temu kako su antropologija i medicina neraskidivo povezane znanosti te kako doprinos uistinu može teći u oba smjera. U svom istraživačkom radu bavile su se zdravstvenim sustavom zemalja Latinske Amerike, konkretno Kube i Argentine, te izlažu zanimljive podatke o nacionalnim programima za unaprjeđenje zdravlja odraslih i djece, koji se mogu mjeriti i s mnogo razvijenijim zemljama svijeta. Doktorica znanosti Ana Malnar u 4. poglavlju daje jedinstven sociokulturni, a ujedno i medicinsko antropološki aspekt proučavanja afričke populacije u osam sela Dogona u državi Mali na zapadu Afrike. Ideja i interes za ovu tematiku proizašli su iz velike nejednakosti u socioekonomskom i zdravstvenom smislu u zemljama takozvanog "trećeg svijeta" u usporedbi s razvijenim zemljama Zapada. Fokus ovog istraživanja bile su uglavnom žene, njihova edukacija, običaji te dostupnost liječenja kada je ono potrebno njihovoj djeci u tom ruralnom, nerazvijenom području Afrike.

Sljedeća se tri poglavlja bave tematikom javnog zdravlja primarno iz perspektive medicinske antropologije i medicine. Hanno Ulmer s jednom grupom autora razmatra mogućnosti programa prevencije i njihove učinkovitosti u liječenju (i sprječavanju) kardiovaskularnih bolesti (poglavlje 5) dok u poglavlju 6, s drugom grupom autora, na sličan način daje pregled literature o mogućnostima upotrebe enzima gama glutamil transferaze kao prediktora pojave kardio i cerebrovaskularnih bolesti. U poglavlju 7 profesorica Emma Rabino Massa istražuje prehrambene navike i način prehrane u tri socijalno osjetljive skupe; imigranata, romske djece i starijih osoba iz ruralnih područja Alpa, te procjenjuje njihov nutritivni status i općenito pojavu određenih bolesti koje su izravna posljedica nutritivno neadekvatno kvalitetne ishrane.

Doajen biološke antropologije i auksologije, profesor Noël Cameron u poglavlju 8 daje pregled metoda praćenja rasta i razvoja djece i mladih, dajući pritom primjere kako procjena njihovog rasta i razvoja odražava i njihovo zdravstveno i socioekonomsko okruženje.

Profesor Cameron u svome radu ističe kako sve odluke političkog, socijalnog ili pak medicinskog karaktera utječu na zdravlje populacije, a upravo se rast, razvoj i zdravlje djece odražavaju kroz prizmu zdravlja cjelokupnog društva. Kao logičan nastavak ove teorije nadovezuje se rad Narcise Bakal i grupe autora (poglavlje 9) o negativnim učincima ratnih zbivanja u Sarajevu, Bosni i Hercegovini, na antropometrijske parametre novorođene djece. Na temelju prikupljenih podataka o novorođenačkoj težini i duljini dokazano je kako su se tijekom stresnog ratnog razdoblja od 1992.-1995. godine u Sarajevu rađala statistički značajno manja i lakša djeca u usporedbi s razdobljem prije i nakon rata. Zbog mnogobrojnih negativnih okolišnih uvjeta, autori su uočili i negativan trend broja mrtvorodne djece u Sarajevu, koji je bio statistički mnogo veći upravo u tom razdoblju, što govori u prilog ranije objašnjenoj teoriji profesora Camerona. Činjenicu da su rast i razvoj djece globalno i dugoročno zanimljiva tema, dokazuje i longitudinalno istraživanje profesorice Elene Godine (poglavlje 10), provedeno na velikom uzorku djece i adolescenata iz Rusije i nekih drugih zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza. U svome radu profesorica Godina daje pregled četrdesetogodišnjeg istraživanja brojnih antropometrijskih mjera i promjene oblika tijela kod djece i mladih, kao i trenda dobi pojave menarhe kod djevojčica.

Kao što su rast i razvoj jedna od ključnih istraživačkih tema u proučavanju djece i mladih, u antropološkim, medicinskim ali i ostalim aspektima istraživanja odrasle populacije sve je veći interes usmjeren ka istraživanju starenja i posljedica tog procesa na psihofizičko zdravlje pojedinca. U poglavlju 11 autorice Sonja Windhager i Katrin Schaefer odgovaraju na pitanje kako metoda geometričke morfometrije, primijenjena na populaciju djece i mladih ljudi, može doprinijeti istraživanjima facijalnih promjenama koje se u širem smislu mogu promatrati kao indikator starenja. Autorice ističu kako rezultati ovih istraživanja mogu imati široku primjenu u javnome zdravstvu, estetskoj medicini pa čak i u forenzičkoj identifikaciji osoba. U longitudinalnom istraživanju starenja u baltimorskoj populaciji (poglavlje 12) Larry Brant razmatra utjecaj starenja na pojavu bolesti u starijoj životnoj dobi te njihovu međusobnu zavisnost. U opisanoj su višegodišnjoj studiji pratili više bioloških karakteristika te ih dovodili u vezu s cjelokupnim procesom starenja kako na razini jedne osobe, tako i na razini cjelokupne promatrane populacije. Pri tome su ustanovili da je starenje vrlo individualan proces te da se s obzirom na to da za procjenu procesa starenja, procjenu povezanosti procesa s razvojem bolesti i procjenu čimbenika rizika koji utječu na razvoj bolesti moraju primjenjivati brojne statističke metode. U poglavlju 13 autori Sievert i Brown prezentiraju istraživanje valunga u menopauzi koji su posljedica smanjene razine estrogena, odnosno hormonalne fluktuacije i povećane produkcije topline zbog mogućih promjena u metabolizmu kod žena koje ulaze u menopauzu. Pojava i učestalost valunga koja se razlikuje na razini populacija povezana je s češćom pojavom osteoporoze, povišenog krvnog tlaka i kardiovaskularnih bolesti. Profesorica Leslie Sue Lieberman u poglavlju 14 razmatra evolucijske aspekte pojave pretilosti na globalnoj razini, koja je poprimila pandemijske razmjere u proteklom desetljeću. Debljina je odavno prepoznata kao čimbenik rizika za razvoj kardiovaskularnih bolesti i dijabetesa tipa 2, a njezina se učestalost rapidno povećava ne samo u odrasloj populaciji, već i u najranijoj dječjoj dobi. U ovom se poglavlju također razjašnjava učinak fetalnog programiranja i intrauterinog okoliša na stvaranje različitih odgovora organizma na biološke, okolišne i psihološke stresore. Premala, ali i prevelika porođajna težina djeteta mogući su čimbenici rizika za pojavu brojnih metaboličkih i kardiovaskularnih bolesti u odrasloj životnoj dobi, na što upućuju rezultati brojnih istraživanja. U javnozdravstvenom smislu, to jasno ukazuje na potrebu za utvrđivanjem jasnih smjernica i strategija za prevenciju negativnih okolišnih čimbenika (majčina prekomjerna težina prije trudnoće, neadekvatna prehrana za vrijeme trudnoće, pušenje itd.) na rast djece, još od rane

intrauterine faze fetalnog razvoja. Profesor Douglas Crews (poglavlje 15) razmatra biološke i evolucijske aspekte starenja na razini samog organizma, ali i stanica, na razini makromolekula i organela te sve veću pojavu debljine u populaciji prikazuje kao jednu manifestaciju procesa starenja. Proces debljanja, baš kao i proces starenja organizma, progresivan je i traje kroz duži vremenski period. Promjene uzrokovane nepovoljnim utjecajem debljine na organizam vidljive su od razine organa pa sve do stanične razine. Međutim, s javnozdravstvene perspektive, pozitivna je činjenica da je debljina čimbenik rizika koji je podložan promjenama, temeljem promjene životnog stila i prehrane. Smanjivanjem adipoznosti i tjelesne težine mnogi se negativni učinci debljine mogu umanjiti ili potpuno ukloniti.

Uloga genetike u medicini i antropologiji u moderno je vrijeme neprijeporna. Stoga ne iznenađuje činjenica da je nekoliko završnih poglavlja posvećeno upravo različitim aspektima genetičkih i molekularno antropoloških istraživanja koja svoju primjenu pronalaze u medicini, javnom zdravstvu i populacijskoj genetici. Profesorica Tatjana Škarić-Jurić u 16. poglavlju predstavila je genetičko statističku analizu nasljednosti za čak 50 različitih svojstava u genetički izoliranim zajednicama istočnoga Jadrana. Uzorak je obuhvaćao više od 1000 ispitanika, uglavnom parova roditelja i njihovih potomaka na kojima su proučavani brojni antropometrijski parametri, zatim biokemijske vrijednosti glukoze u krvi, vrijednosti sistoličkog i dijastoličkog krvnog tlaka, vrijednosti spirometrije, radiološke snimke metakarpalnih kostiju te navike pušenja kod ispitanika. Analiza glavnih sastavnica (engl. principal component analysis, PCA) je pokazala da su određene otočne populacije mnogo pogodnije za proučavanje specifičnih kompleksnih bolesti zbog veće povezanosti proučavanih nasljednih svojstava, što je vrlo važno iz perspektive medicinske genetike i javnoga zdravlja. Slično je istraživanje izložio Yener Bektas u 17. poglavlju. U svom istraživanju antropometrijskih svojstava kao što su visina i težina u nuklearnim obiteljima populacije Ankare u Turskoj očekivano je ustanovio značajnu obiteljsku povezanost ovih nasljednih svojstava. Također, povećana sličnost antropometrijskih mjera između braće i sestara u odnosu na onu između roditelja i njihove djece dokazuje kako su i okolišni uvjeti igrali značajnu ulogu u formiranju krajnjih vrijednosti visine i težine ispitanika. Profesorica Jasna Miličić u svome radu (poglavlje 18) opisuje značajke dermatoglifa kao prediktivnih svojstava za razvoj različitih malignih te psihičkih bolesti, kao i njihovu nezaobilaznu ulogu u forenzici, od najranijih dana forenzičkih analiza pa sve do najsofisticiranijih metoda 21. stoljeća.

U 19. poglavlju posvećenom također antropološko genetičkim analizama Lejla Kapur i suradnici daju pregled molekularno genetičkih analiza multikulturalne i multietničke populacije Bosne i Hercegovine, koja je nastala u turbulentnim povijesnim zbivanjima i migracijama. Na temelju biljega mitohondrijske DNA potvrdili su visok stupanj izoliranosti planinskih sela u Bosni i Hercegovini. Analizom Y kromosoma koji pokazuje očinsko nasljeđe današnjih muškaraca u ovoj zemlji (Bošnjaka, Hrvata i Srba), autori su potvrdili dominantnu učestalost haplogrupe I (preko 50% u ukupnom uzorku), dok su haplogrupe E i R1a zastupljene s relativno visokom učestalošću, što je u skladu s nalazima iz drugih zemalja jugoistočne Europe i Balkana. Autori zaključuju kako je za dobivanje detaljnije slike genetičke strukture istraživane populacije potrebno produbiti analize, kako genetičke, tako i povijesne.

Epilog ove knjige zaslužen je pripao urednici i autorici Maruški Vidović koja se u posljednjem, 20. poglavlju osvrnula na cjelokupnu ulogu antropologije u javnome zdravlju. Autorica daje detaljan pregled mogućnosti na koje načine moderna antropologija s holističkim, sveobuhvatnim pristupom pomaže u rasvjetljavanju javnozdravstvenih pitanja i dilema. Kako je stanje zdravlja, ali i bolesti, posljedica ne samo bioloških, genetičkih, sociokulturnih i okolišnih čimbenika, već i njihovih međusobnih interakcija, osobnih sklonosti i

životnog stila pojedinca, dr. sc. Vidovič s pravom naglašava kako su antropološke istraživačke metode nezamjenjivo oruđe u pomoći medicinskim i drugim javnozdravstvenim djelatnicima. Autorica također ističe kako je isključivo na temelju zajedničkih udruženih djelovanja antropologije i medicine moguće razviti zaista efikasne javnozdravstvene, populacijski prilagođene smjernice za očuvanje zdravlja i dobrobiti čitave zajednice, što je ujedno primarna zadaća javnozdravstvenog djelovanja. Kao antropologinja s dugogodišnjom karijerom u istraživanjima javnoga zdravlja, autorica je dala primjere na koji način i evolucijske sile, kao i genetička povijest, mogu utjecati na formiranje populacijske strukture te na zdravlje populacije. Kao model za ovu hipotezu izvanredno su pridonijela njezina dugogodišnja istraživanja izoliranih planinskih sela u Selškoj dolini u Sloveniji. U suradnji s brojnim svjetskim znanstvenicima, na ovoj su populaciji do sada provedena brojna biomedicinska i biokulturna istraživanja. Kao logičan korak ka daljnjim spoznajama o ovim izuzetnim planinskim izolatima, doktorica Vidovič navodi buduće DNA analize, koje će dodatno pojasniti njihovu populacijsku strukturu, a nama, antropolozima, genetičarima, medicinskim djelatnicima i drugim zainteresiranim znanstvenicima, ostaje da s nestrpljenjem očekujemo objavljivanje njihovih rezultata.

Urednička i autorska knjiga antropologinje Maruške Vidovič izvrstan je primjer kako su različiti aspekti antropoloških istraživanja široko primjenjivi i nezaobilazni u istraživanju brojnih javnozdravstvenih problema, a istovremeno pružaju doprinos i mnogim drugim istraživačkim područjima poput sociokulturnih, bioloških i genetičkih. Ukratko rečeno, "Anthropology and Public Health" zanimljiva je, poticajna i prijeko potrebna knjiga koja nadopunjuje relativno siromašnu ediciju antropoloških izdanja, ne samo na području Slovenije i regije, već i mnogo šire. Sa svojim globalnim pristupom različitim temama koje odražavaju javnozdravstvene i sociokulturne probleme na području Europe, Amerike, Afrike, ali i drugih kontinenata, knjiga "Anthropology and Public Health" s punim bi se pravom mogla (i trebala) naći na policama knjižnica visokoškolskih ustanova, znanstvenih organizacija širom Europe i svijeta te u bibliotekama svih članova znanstvene zajednice koji svoj interes pronalaze u medicinskoj antropologiji i javnome zdravlju na globalnoj razini.